

Post-Bizans döneminde İstanbul'da ikona üreten ressamlar ve üslup özellikleri

Eva ŞARLAK*, Filiz ÖZER

İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Taşkışla, İstanbul

Özet

Bizans İmparatorluğu döneminde gelişen Hıristiyan resim sanatında belirlenen bir program çerçevesinde uygulanmaya başlanan ikona sanatının en önemli üretim merkezi olan İstanbul, fetihten sonra ikona üretimine bir süre ara vermiştir. Fetihden sonra İstanbul'da bulunan Rum azınlıklarının dini vecibelerini yerine getirmeleri amacıyla dini yapıların varlığını sürdürmesi ve ondokuzuncu yüzyılda Tanzimat ile Islahat Fermanlarıyla İstanbul'da yoğun bir kilise inşaa girişimi ikonaların bu dinsel yapılarda devamlılıklarını sürdürdükleri gerçeğini kanıtlar. Bu çalışmanın temel amacı, sanat tarihçileri tarafından irdelenmeyen fetih sonrası İstanbul'daki ikona sanatının durumu, özellikle ondokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda başlayan kilise inşaatına paralel olarak ikona üretiminin yeniden canlanmaya başlaması ve ikona ressamlarının varlığının belirlenmesidir. İkonalar üzerinde yer alan inzalar ikonografların kimlik tespitini sağlamakla birlikte, önemli bir sayıda ikona üretimini gündeme getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: İkona, ikonograf, Bizans etkisi, Rönesans etkisi, Eklektik davranışlar, Girit ve Rus etkisi

Post-Byzantine icon painters and their style characteristics in İstanbul

Abstract

The Christian art of painting had started to evolve in Byzantine Empire, and out of this in accordance with a specific program had emerged the art of icon in which portable icons constituted an important place. Its evolution moved to some other places, rather than İstanbul. Being considered as houses of worship for the Greek Christian Community, Greek Orthodox churches had been rebuilt and restored under the Ottoman rule and without the presence of the portable icons one can hardly think its liturgy. After the downfall of the Byzantine Empire in some regions outside İstanbul, such as Crete, Aegean islands, Macedonia, Tessalia, Russia, Balkans many researches were made on portable icons but very little is known about techniques, styles and iconographs that had produced icons in Greek Churches of İstanbul. Aside from few superficial information given, icons found in the Greek Churches had never been analyzed in details. Therefore, in the Post-Byzantine era icons in the Greek Churches in İstanbul, have to be researched on and analyzed in detail.

Keywords: Icon, iconograph, Byzantine influence, Renaissance influence, Cretan and Russian influence, eclectic character tradition.

*Yazışmaların yapılacağı yazar: Eva ŞARLAK eva@isikun.edu.tr; Tel: (212) 286 77 75.

Makale metni 15.06.2002 tarihinde dergiye ulaşmış, 20.09.2002 tarihinde basım kararı alınmıştır. Makale ile ilgili tartışmalar 31.03.2003 tarihine kadar dergiye gönderilmelidir.

Giriş

Bizans İmparatorluğu, kuruluşundan Osmanlı İmparatorluğu tarafından yıkılışına dek, siyasi etkisinin yanı sıra sanatsal alanda da etkin olmuş ve diğer Ortodoks kültürlerin sanatı için bir örnek teşkil etmiştir. Bizans Sanatının esin kaynağı olan Hıristiyan dini bu konuda önemli bir rol oynar. Politeist bir dünyadan monoteizmin egemen olacağı bir dünyaya geçiş, İmparatorluğun en önemli gelişmesi olmakla birlikte, aynı zamanda insan düşüncesini harekete geçiren ve kafasını değiştiren en büyük ihtilal doktrinlerinden biri olarak değerlendirilir (Tanilli, 1999). Olympos dağı Tanrılarının yerini yeni ve tek olan Tanrı almıştır. İşte bu dinsel gelişim kendisini mimari, heykel ve resim sanatında açıkça ifade etmeye başlar. Grek ve Roma kültürü Hıristiyan inancıyla birleştirilerek bir sentez meydana getirilir. Ortaya çıkan bu sentez, sanat tarihçileri tarafından Bizans Sanatı adı altında incelenir. Hıristiyanlaşmaya başlayan İmparatorlukla birlikte estetik olgunun bir göstergesi olan sanat, teolojiye ve teosofiye hizmet eder. Bu nedenle Bizans Sanatında 'görsel teoloji' olarak tanımlanan dinsel resim sanatı önemli bir yer tutar. Hıristiyan resim sanatı, fresko, mozaik, minyatür ve taşınabilir ikona gibi eserlerle, sosyolojik ve teolojik bir platformda kendini ortaya koyacaktır (Pallas, 1975).

İkona sanatı Bizans sanatının bir ürünü olarak Bizans İmparatorluğu'ndaki politik gelişim çizgisiyle paralellik taşır. İmparatorların politik ve teolojik görüşleri dinsel resim sanatını doğrudan etkilemiştir. Doğu Roma İmparatoru Konstantin'in Hıristiyanlığa resmiyet kazandırdığı döneme kadar yer altı mezarlarında, lahitler üzerinde bulunan alçak ve yüksek kabartmalarda erken Hıristiyan resim sanatına ait eserlere rastlanmaktadır (Ouspensky, 1992). Kilise babalarından Kaeseria'lı Basileos Hıristiyan inancına bağlı ikonaların havarilerin yaşadığı döneme ait olduklarını ifade eder (Siotou, 1994). Bu sava bağlı olarak yayılmakta olan yeni din inancına ait ilk ikonada İsa tasviri yer almakta ve onun yaşadığı döneme ait olduğu bilinmektedir (Siotou, 1994) Bahsi geçen ikona 'Kutsal

Mendil' olarak tanımlanan, İsa'nın yüzünün bir mendil üzerinde tasvir edildiği ikonadır. İlk ikonaları resmeden ressamın Yahudi olmadıkları ve Kudüs'e farklı bölgelerden gelerek çalıştıkları düşünülmektedir (Siotou, 1994). Yine ilk Meryem ikonasının İncilci Lukas tarafından çizildiği bildirilir. İncilci Lukas'ın ressam olduğu, ikonografide Hodegetria olarak tanımlanan Meryem Ana tasvirinin ilk kez kendisi tarafından çizildiği varsayımı bir çok kişi tarafından kabul edilir (Siotou, 1994). İrrasyonel dünya görüşü ikonalarda vurgulanır ve bununla birlikte Bizans ve Ortaçağ özellikleri kurallarını koymaya başlar. Bu yapıtlarda görülen ortak özellik sembolizm çerçevesinde tasviri ifade edebilme eğilimidir. Gerçekçilikten uzak, arka planda altın fon kullanışı, gözlerin tek noktaya odaklanması, bakışların sabitliği, kaşların birbirine yakın ve yay şeklinde oluşu, geleneksel 'Bizans asil duruşu' dikkati çeken unsurlardır (Popova, 1996). İmparator Konstantin (324-337) dönemine gelindiğinde ise Kostantin'in imparatorluk sarayında İyi Çoban ikonasına yer verdiği özellikle yakın ilişkide olduğu Kaeseria'lı Episkopos Eusebios tarafından bildirilmektedir (Siotou, 1994). kutsal ikonalar küçük mekanlardan anıtsal mekanlara, taşınmaya başlar (Siotou, 1994). İmparator Justinianus (527-565) döneminde ise Hıristiyanlığın yayılmasına paralel olarak geniş bir ikona üretimi gözlenir.

Taşınabilir ikona sanatının günümüze de kulaşan ilk örnekleri Sina dağında Azize Katerina manastırında bulunmakta ve altıncı yüzyıla tarihlenmektedir (Rice ve Rice, 1974) İstanbul, Roma, Selanik dışında, Suriye ve Filistin'de de bulunan bazı yerleşimler dönemin ikona üretim merkezleri olarak bilinir (Popova, 1996).

İkona sanatının altıncı ve yedinci yüzyıllardaki büyük gelişiminden sonra Bizans Sanatı büyük ve derin bir kriz yaratan tasvir kırıcı tutumla karşı karşıya kalacaktır. 726-842 yılları arasında ikonoklast olarak tanımlanan dönemin sanata karşı alınan bir mücadele olmadığı bilinmektedir. Tasvir kırıcı tutumu gerçekleştirenler kutsal tasvirleri tahrip etmişler

ve buna karşın duvarları haç, yıldız simgesel motiflerle süslemişlerdir (Ouspensky, 1992). Buna rağmen ikona sanatı Kapadokya'da, Kopt topluluklarda, Roma'da ve ikona severlerin sığınabildiği birkaç manastırda devam etmiş ve yayılmıştır (Peltikoğlu, 1965). Bu dönemin en önemli ikona ressamı Omologites Lazaros ve keşiş Stefanos'tur (Kondoglou, 1993).

İkonoklast döneminden sonra Orta Bizans devri olarak bilinen dönem ikona sanatının gelişiminde önemli bir rol oynar (Grabar, 1953) Mozaik sanatın anıtsallığı taşınabilir ikonalar yansır (Popova, 1996). Mozaikten yapılan taşınabilir ikonalar dönemin özelliğini teşkil eder. İkonalarda ifade anlatımı yoğundur. Bizans'ın sert ifadesinin aksine duygu yüklü ve şefkat dolu ifadeler gözenir (Rice, 1994).

1204 yılında Latin'lerin Kostantinopolis'i işgal etmesi sonucunda ressamlar burayı terkedip Nicea, Trapezus, Epirus gibi merkezlerle Sırbistan, Bulgaristan ve Makedonya'ya göç edeceklerdir (Rice, 1974). İmparator Michael Paleologos'un şehre tekrar hakim olmasıyla birlikte ikonografide yeni bir dönem olarak tanımlanan Paleologos'lar devrinde klasik güzellik idealizmi ortaya çıkar (Wulf, 1914). Taşınabilir ikona inananla daha yakın olmasından dolayı detaylara yer verilir. Bu devirde taşınabilir ikonanın duvar resmini etkilediği görülür (Ksingopoulos, 1964). Bu dönemde İstanbul'daki yerel atölyeler dışında Latin'ler için çalışan atölyelere de rastlanır. Kudüs'de bulunan Saint Jean D'Acree atölyesi bu atölyelerin başında gelmektedir (Popova, 1996). Paleologos'lar döneminin sonunda Rusya'da da çalışmış olan ikona ressamlarından Theophanes üslup ve teknik bakımından kendisinden sonraki ikona ustalarını etkileyecektir (Rice, 1974).

Bizans İmparatorluğu'nun çağdaşı olduğu Ortodoks kültürlerde ikona üretiminde üslupsal açıdan Bizans Sanatından etkilendiği bir gerçektir. Paleologos'lar devrinde Yunanistan'dan Balkan'lara gelerek çalışan resamlara rastlanır. Eutichios, Struga'lı İoannes ve Makarios bu ikonograflar arasında

sayılmaktadır (Rice 1974). Bir diğer Ortodoks kültürünü oluşturan Rusya ise ikona üretimi konusunda büyük bir gelişim kaydeder ve buna bağlı olarak Kiev, Novgorod ve Moskova gibi çeşitli merkezlerde ikona okulları açılır. Bu okullarda yetişen Denis, Andrei Rublev gibi sanatçılar ikona sanatını yüksek bir platforma taşıyacaktır (Minns ve Kondakov, 1927).

Bizans İmparatorluğu'nun yıkılışından itibaren İmparatorluğun ikona üretim merkezi olma görevini üstlenmiş olan İstanbul fetihten sonra bu özelliğini yitirir (Vocotopoulos, 1990). İkona sanatı gelişimini Girit, Ege Adaları, Yunanistan, Balkan'lar ve Rusya gibi farklı bölgelerde devam ettirir. Fetihden sonra İstanbul'da çalışan sanatçıların Girit adasına yerleşmeleri, Girit ikona sanatının gelişimini doğrudan etkilemiştir (Ksingopoulos, 1936). Nikolaos Philanthropos, Aleksios Apokaukos, Manuel ve İoannes Phokas adaya göç eden sanatçılar arasında yer alır. Bu dönemden itibaren üslup bakımından doğu batı sentezini vurgulayan Angelos Akotantos, Andreas Ritsoz gibi sanatçıların yanısıra salt Bizans geleneğini sanatına yansıtan veya salt batı geleneğiyle çalışmış sanatçılara rastlamak mümkündür (Chatzidakis, 1974). Bu sanatçılardan Domenikos Theotokopoulos (El Greco) ve Antonios Vassilaki (Alense), batının resim özelliklerini ikonaya uyarlama konusunda oldukça başarılıdırlar. Eserlerinde, gerçekçilik, doğa izlenimciliği, perspektif, ifade yoğunluğu, giysi kıvrımlarındaki düşüş dikkati çeker.

Girit adasının Osmanlı İmparatorluğu'nun eline geçişiyle birlikte Girit okulu üretimini Ege adalarında sürdürür (Chatzidakis, 1956). Adalarda Rönesans sanatı etkileriyle karşılaşılır, ve buna paralel olarak yağlı boya ikonaların yapımı dikkati çeker (Mylona, 1998). Girit okulunda görülen katı üslubun yerine doğa gerçekçiliği, yoğun duyguların ifadesi, adaların ana karakteristiği olarak ortaya çıkar (Mylona, 1998). Bu dönemde Yunanistan'da yer alan Meteora ve Athos dağındaki manastırlarda ikona üreten sanatçıların keşiş olmalarından dolayı Bizans geleneğine bağlı kaldıkları dikkati çeker (Kontoglou, 1993). Yukarıda bahsi geçen ikona üretim merkezleri dışında Rusya,

Balkan'lar, Ukrayna, Polonya, ve İtalya'da da ikona üretimi gerçekleştirilmektedir. Fetih sonrasında etkin rol oynayan bu üretim merkezleri İstanbul'daki geç dönem ikona sanatı için önemli bir yer tutacaktır. Belirtilen bölgelerde çalışmış olan ikona sanatçılarının Tanzimat ve Islahat fermanlarından sonra ikona üretimine tekrar başlayan İstanbul ikonograflarını etkilediği muhakkaktır.

Post-Bizans döneminde İstanbul'da ikona üreten ressamlar ve üslup özellikleri

Fener Rum Ortodoks Patrikhanesine bağlı İstanbul kiliselerinde yapılan araştırmada onsekizinci yüzyıldan itibaren ikona üretiminin tekrar canlandığı anlaşılır. İkonaların üzerinde yer alan imzalardan İstanbul'un çeşitli semtlerinde çalışmış 28 ikona ressamı tespit edilmiştir¹. Yapılan tetkikler sonucu imzasına ulaşılabilen ikona ressamları aşağıdaki gibidir:

-Agrafiotis Yeoryios: Yunanistan'ın Midilli adasında doğan ikonografinin 1861 ve 1895 yılları arasında ikona ürettiği tespit edilmiştir (Pappas, 1989). Eserlerinde çizim tekniğindeki detaycılığı, doğa gerçekçiliği, ışık- gölge oyunlarındaki ahenkli tutum dikkati çeker. İkonalarını yüksek Rönesans sanatçıları örnek alarak ürettiği gözlemlenir (Şarlak, 2001). Sanatçının Tarlabası Kostantinou ve Eleni Kilisesinde ikonaları bulunmaktadır (Şarlak, 2001).

-Andreadis: Yapılan incelemelerde sanatçının 1890 – 1894 yılları arasında ikona ürettiği anlaşılır. Çalışmalarında Bizans geleneğinden uzak bir tutum göze çarpar. İkonalarındaki gerçekçilik ve detaycı yaklaşım başarıyla

eserlerine yansımaktadır. Tasvirlerinde giysi detayları, doğa izlenimi, mimari öğeler, barok ve klasik izler taşır. İkonograf Kuzguncuk Ayios Pandleimon kilisesinde çalıştığı gözlemlenir (Şarlak, 2001). geleneğinden uzak bir tutum göze çarpar. İkonalarındaki gerçekçilik ve detaycı yaklaşım başarıyla eserlerine yansımaktadır. Tasvirlerinde giysi detayları, doğa izlenimi, mimari öğeler, barok ve klasik izler taşır. İkonograf Kuzguncuk Ayios Pandleimon kilisesinde çalıştığı gözlemlenir (Şarlak, 2001).

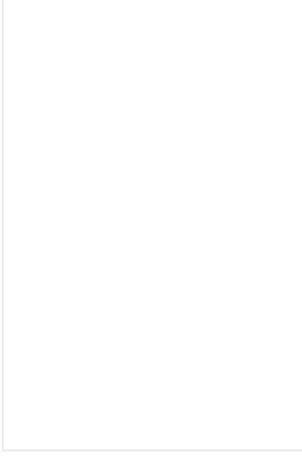
-Andoniou Kostantinou İerosolimitou: İkonografinin eserlerinde yer alan 'İerosomilitou' ifadesinden, Kudüs'lü olduğu anlaşılır. Hayatıyla ilgili bilgi edinilmemekle birlikte eserleri üzerindeki tarihten 1848 yıllarında çalıştığı tespit edilmiştir. Çalışmalarında görülen altın satıh kullanımı ve yüz hatlarında Bizans sanatı sembolizmi ile giysi detaylarındaki detaylar, duygu yüklü ifade gerçekçi tutumu bir arada kullanarak sentez yarattığı gözlenir. Sanatçının Yenimahalle'de İoannes Prodromos, Ortaköy Ayios Fokas ve Arnavutköy'deki Taksiarhis Kiliselerinde eserleri bulunmaktadır (Şarlak, 2001).

-Basmatzidis Kostantinos: 1875 yılında Heybeliada'da doğmuş, 1959 yılında Atina'da ölmüştür. İkonograf Nikolaos Kesanlis'in yanında eğitim görmüş olan ressam, Güzel Sanatlar Akademisinde mimarlık eğitimi alır. Fausto Zonaro'yla da çalışan ikonograf Athos dağındaki manastırlarda ikonografi dersleri aldığı bilinmektedir (Pappas, 1989). Eserlerinde gerçekçi tutumun ön planda olduğu Katolik kilise ikonografisi izleri görülür. Üslup özelliği açısından eserleri, El Greco'nun etkisinde kalarak Ege adalarında 18. yüzyıl sonu, 19. yüzyıl başında üretilen ikonalarla paralellik taşır (Şarlak, 2001) (Şekil 1). Sanatçının Boyacıköy Evangelistria, Kurtuluş Ayios Demetrios, Feriköy Dodeka Apostoloi ve Taksim Ayia Triada Kiliselerinde eserleri bulunmaktadır.

Bizantinon: İkonalar üzerindeki "Bizanslıların" ifadesine dayarak bir grup tarafından 1858 yıllarında ikona üretildiği anlaşılmaktadır.

¹ İstanbul'da Fener Ortodoks Patrikhanesine bağlı kiliselerden 65 yapı incelenmiş, 2270 eser tespit edilmiş, fotoğrafları çekilerek boyutları alınmış, üslup ve teknik özellikleri saptanmıştır. Bu eserlerin bir bölümü İTÜ Sosyal Bilimleri Enstitüsünde Haziran 2001 tarihinde gerçekleştirilen ' Post-Bizans Döneminde İstanbul Kiliselerinde Duvarın Bağımsız İkonalar' konulu Doktora Tez çalışmasında yer almaktadır.

Gerek giysilerdeki ışık-gölge oyunları, gerekse figürlerdeki gerçekçiliği yansıtan ifade yoğunluğu grubun Rönesans ustalarını örnek aldığını kanıtlar (Şarlak, 2001). Bahsi geçen grubun ikonaları Heybeliada Ayios Nikolaos Kilisesinde yer alır .

*Şekil 1. Basmatzidis, Ayios Petros İkonası.
Boyacıköy, Evangelistria Kilisesi.*

-Desipris Frangiskos: İstanbul doğumlu olan ikonografin 1808 – 1886 yılları arasında yaşadığı bilinmektedir. Kendisi gibi ikonograf olan babası Demetrios Desipris'in yanında yetişmiş olan ressam 1837 tarihinde Yunanistan'ın Tinos adasına yerleşir. (Pappas, 1986) Çalışmalarından sanatçının Bizans sembolizmi ile Yüksek Rönesans, Neo-Barok gibi batı özellikleri kullanarak bir sentez yarattığı anlaşılır. Eklektik yapıda ürettiği eserleri İstanbul Tarlabası'nda Kostantinou ve Eleni Kilisesinde tespit edilmiştir (Şarlak, 2001).

-Dimarhopoulos Kostantinos: İkonograf Dimarhopoulos'un ikona ürettiği dönemden yola çıkarak ondokuzuncu yüzyıl başı ile yirminci yüzyılın üçüncü çeyreği arasında yaşadığı anlaşılır. Sanatçının ikona ürettiği dönemin 1885-1956 yılları olduğu tespit edilmiştir. (Pappas, 1986) İstanbul'da Yüksek Kaldırım'da atölyesi olan sanatçının ikona yapımı dışında ikona restorasyonu ile ilgilendiği yine ikonalar üzerindeki restorasyon imzasından anlaşılır. Dimarhopoulos'un batı sanatı yorumuyla çizdiği ikonalarda doğa

izlenimciliğinde geç ortaçağ dönemi sanatçılarından etkilenmekte mimari öğelerdeki tutumuyla Rönesans izlerini eserlerine taşımaktadır. İstanbul'da farklı bölgelerdeki kiliselerde eserleri bulunur. Dolapdere Evangelistria, Kurtuluş Ayios Demetrios, Arnavutköy Taksiarhis, Kurtuluş Ayios Eleftherios, Cibali Ayios Nikolaos, Tarlabası Kostantinou ve Eleni Yenimahalle İoannes Prodromos Bakırköy Ayios Georgios Samatya Ayios Georgios ve Burgaz İoannes Prodromos Kiliselerinde ikonalarının tespit edildiği dinsel yapılarıdır (Şarlak, 2001).

-Filippos İeromonahos: İkonografin eserlerindeki imzalara dayanarak, sanatçının 1870 yıllarında ikona ürettiği tespit edilir. İmzasında yer alan 'İeromonahou' ifadesinden keşiş olduğu anlaşılır. Çalışmalarında Bizans sembolizmine bağlılığı açıkça gözlenir. İkonaları Arnavutköy Profites İlias Kilisesinde bulunmaktadır (Şarlak, 2001).

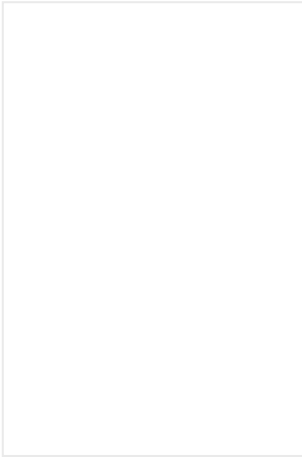
-Fotiadou Kostantinou: 1945 yılında İstanbul'da doğan sanatçı, Tarhanacı adlı bir ikonografin yanında eğitim almış ve 1964 yılında Atina'ya göç etmiştir (Pappas, 1986). Sanatçının kendine özgü stilize çizgileriyle ürettiği yapıtlarında Rus okullarından etkilendiği dikkati çeker. İkonografin genel eğiliminin sembolizmi çağrıştıran bir tutum içinde olması bazı yapıtlarını Bizans geleneği çerçevesinde değerlendirilmesini sağlar (Şarlak, 2001). Çalışmaları Aksaray Ayios Theodoros Kilisesinde tespit edilmiştir.

-Frangopoulos Kardeşler: (1909-1945) yıllarında yaşamış olan sanatçı kardeşler İstanbul Boyacıköy'de ikamet etmişler, Athos manastırlarında, Rusya'da ve Kudüs'de ikonografi konusunda eğitim almışlardır. (Pappas, 1986). Sanatçıların, taşınabilir ikonalar dışında duvar ikonaları da bulunmaktadır. Yapıtlarında tema açısından Ortodoks ikonografisine bağlılığı ve tasvirlerdeki Bizans sembolizminin yanısıra tasvir detaylarındaki batı etkili tutum eklektik davranışlar sergilediklerini ifade eder (Şarlak, 2001). Burgaz İoannes Prodromos, Boyacıköy Evangelistria, Kuzguncuk Ayios Pandeileimon,

Kumkapı Panayia Elpida, Kalamış Ayios İoannes Kilisesinde ikonaları ve Kumkapı Ayia Kiriaki Kilisesinde ise duvar freskoları korunmaktadır (Şarlak, 2001).

-Georgios: Girit doğumlu olan ikonografin 1810–1815 yıllarında İstanbul’la gelip ikona ürettiği bilinmektedir (Pappas, 1986) . Sanatçı eserlerinde Girit okulunun onaltıncı yüzyıl sembolizm özelliklerini, Batı sanatı gerçekçiliğiyle birleştirerek bir sentez yarattığı gözlenir. Burgazadası İoannis Prodromos Kilisesinde yer alan Ayios İoannes ikonası dışında Edirnekapı Ayios Yeorgios Kilisesinde ikonası bulunmaktadır (Şarlak, 2001).

-İoanidis: Sanatçının eserlerinde tespit edilen tarihlerden 1884-1903 tarihleri arasında ikona ürettiği anlaşılır. Tasvirlerindeki çizim yeteneği, doğa taklitçiliğinin bir ifadesi olarak karşımıza çıkar. İoanidis’in eserlerinde son dönem Ege adalarındaki ikona üslup geleneği olan Katolik kilise resim özelliklerini Ortodoks dünyasına taşıdığı dikkati çeker (Şekil 2). Eserleri Kumkapı Ayia Kiriaki ve Yeşilköy Ayios Stefanos Kilisesinde yer alır (Şarlak, 2001) .

Şekil 2. İoanidis, Ayios Gregorias.
Kumkapı, Ayia Kiriaki Kilisesi.

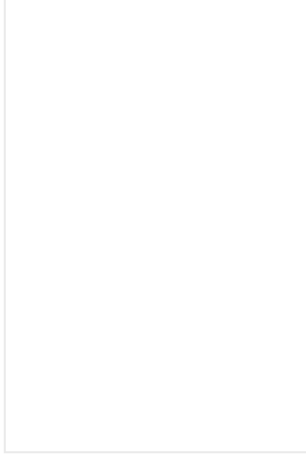
-İosafeou: İkonalarındaki yazıtlardan elde edilen bilgiye göre Athos dağı’nda yaşayan ikonografin 1963 yıllarında İstanbul’da Samatya Ayios Minas Kilisesi için ikona ürettiği saptanmıştır. Eserlerindeki batı etkisinin yoğun

olarak yinelemesi keşif olan ikonografin Athos dağı geleneğinden koparak bazı eserlerinde Bizans sembolizminden uzaklaştığı ve gerçekçilikle bir hesaplaşma içinde olduğu görülür (Şarlak, 2001).

-Kavsareos: Eserlerinde yer alan tarihlere bağlı olarak 1867 yıllarında ikona ürettiği anlaşılmaktadır. Ortaköy Ayios Fokas Kilisesi ikonostasionunda çalışan ikonografin eserlerinde batı resim sanatı içinde bir sentez oluşturduğu ve eklektik bir yapıda çalıştığı gözlenir (Şarlak, 2001).

-Kesanlis Nikolaos: İkonograf, ressam ve heykeltıraş olan Kesanlis 1859 yılında Fener’de doğmuş 1931 yılında Selanik’de ölmüştür. Sanatçının Roma’da Regio Instituto di Belle Arti’de okuduğu, Fransa ve İtalya’da bir süre kalıp çalıştığı bilinmektedir (Pappas,1986). Kendi atölyesini kuran ve çeşitli okullarda resim dersleri veren sanatçının, ikonografik tema işleyişinde ve üslup özelliklerinde batı etkisinde ikona ürettiği gözlenir. Ressamın Yüksek Rönesans ressamlarından doğrudan etkilendiği ve Raphael, Grünewald gibi ressamların eserlerinden etkilenecek bu özelliği temalarına yansıttığı anlaşılmaktadır. Kadıköy Ayia Triada Kilisesindeki ikonostasion ikonaları sanatçı tarafından resmedilmiştir (Şarlak, 2001).

-Kovvas İrinahos: 1894 yılında Fener’de doğan İrinahos Kovas, Atina Güzel Sanatlar Akademisinde eğitim görmüş, 1972 yılında Kurtuluş’ta ölmüştür (Pappas, 1986). Ressamın eserlerinde sembolizmle hesaplaştığı, buna bağlı olarak tutumunun Rus ikona sanatında önemli bir yer tutan Moskova ve Novgorod okullarındaki onbeşinci ve onaltıncı yüzyıllarda gözlemlenen stilizasyondan esinlendiği dikkati çeker. Sanatçının özellikle Andrei Rublev ve Denis gibi Rus sanatının önemli ikona ustalarından etkilendiği gözlenir. (Şarlak, 2001) (Şekil 3). Altı Mermer Panayia, Kurtuluş Ayios Demetrios, Taksim Panayia, Heybeliada Ayios Nikolaos Tarlabası Kostantinou ve Eleni, Taksim Ayia Triada Kiliselerinde ikonaları saptanmıştır.

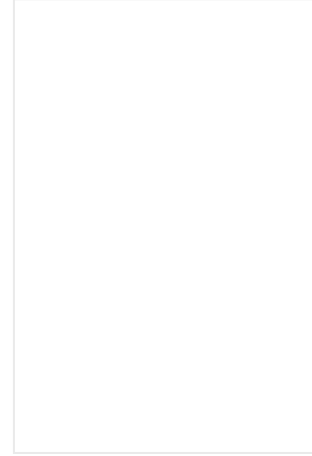
*Şekil 3. İrinahos Kovas, Ayia Tekla İkonası.
Heybeliada, Ayios Nikolaos Kilisesi.*

Krakovsky Severyan: Rus asıllı sanatçının yaşamı hakkında bilgi edinilememekle birlikte imza attığı ikonalarından 1827 yıllarında çalıştığı, buna bağlı olarak onsekizinci yüzyıl sonu, ondokuzuncu yüzyılın ilk yarısında yaşadığı anlaşılır. Krakovsky'nin batı etkisinin yoğun olarak gözlendiği eserlerinde, geç ortaçağ sanatının son dönemi olarak açıklanabilen tutumunun Rusya'da özellikle onyedinci yüzyılda Palais des Armes okulunda yuvarlaklaşan yüz hatları, ışık – gölge oyunları, realizmin Rus sanatına girişiyle yenilenen ikona tekniğinin ressamı etkilemiş olduğu anlaşılmıştır (Şarlak, 2001). İstanbul'da Arnavutköy Profitis İlias Kilisesi için eser ürettiği tespit edilmiştir.

-Ksanthopoulos: 1888 yılında Boyacıköy'de doğmuş, 1955 yılında Kadıköy'de ölmüştür. Güzel Sanatlar Akademisinde okumuş, İbrahim Çallı ve Hikmet Onat'ın öğrencisi olmuş aynı zamanda Floransa'da resim eğitimi almıştır. (Pappas, 1986). Ressam Bizans geleneğini sürdürmekle birlikte bazı ikonalarında batı etkisinde ikona üretir. Bazı eserlerinde salt Batı veya salt Bizans üslubunda çalıştığı, bazı eserlerinde ise Bizans mozaik ikonalarını kopya ettiği gözlenir (Şarlak, 2001). İkonaları Taksim Panayia ve Kadıköy Ayia Efimia Kilisesinde yer alır.

-Maglis Sakelarios: İstanbul'lu ikonograf Maglis (1844 – 1886) yılları arasında

yaşamıştır. Atina ve İtalya'da Güzel Sanatlar Akademisinde öğrenim gören sanatçının İstanbul dışında İzmir'de eserleri bulunmaktadır (Pappas, 1986) . İkonalarında perspektifi kullanımı, detaycılığındaki titizliği, doğa izlenimciliği dikkati çeker (Şekil 4). Batı etkisinde ikona yapan ressamın Taksim Ayia Triada Kilisesi için bir dizi ikona üretmiştir (Şarlak, 2001).

Şekil 4. Sakelarios Maglis İoannis, Prodromos İkonası. Taksim, Ayia Triada Kilisesi.

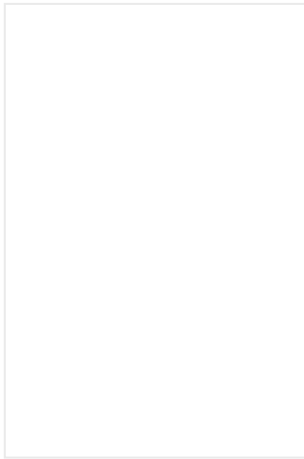
-Neofitos Agioritis: Yapıtlarındaki tarihten anlaşılacağı üzere ondokuzuncu yüzyıl sonu, yirminci yüzyıl başlarında yaşamış olan sanatçının yaşamıyla ilgili bilgi edinilememektedir. Çalışmalarında gerek anlatım gerekse ruhsal ifade yüksek Rönesans sanatçıların çalışmasıyla özleştiğini kanıtlar(Şarlak, 2001). Ressam onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıllarda Ortodoks dünyasında yoğun olarak çalışılan Batı sanatı yorumuyla tanınmaktadır. Burgaz İoannes Prodromos Kilisesi ikonostasionuna ikona ürettiği tespit edilmiştir(Şarlak, 2001).

- Nikolaidis Filippos: Eserleri üzerinde yer alan tarihlerden, 1840 yılı öncesi doğduğu ve 1873 yılı sonrasında öldüğü anlaşılır (Pappas, 1986). Yapıtlarında resmettiği figürleri kutsal ve asil karakteristiğinden ayırmadan, gerçek ve yaşayan varlıklar haline dönüştürmeyi başardığı bir gerçektir. Güzellik ülküsünü dikkatli bir şekilde detaylarla verdiği gözlemlenir. Nikolaidou'nun çizim detaylarından, temayı

uygulayış biçiminden ve üslubundan yüksek Rönesans ve erken Barok sanatçılarından etkilendiği açıkça ifade edilebilir. Sanatçı Kuzguncuk Ayios Georgios kilisesi için çalışmıştır (Şarlak, 2001).

-Papadopoulos Viziinos: 1851-1920 yılları arasında yaşamıştır (Pappas, 1986). İstanbul'un çeşitli kiliselerinde eserleri bulunan sanatçının ürettiği ikonalarındaki konuyu sembolizmden uzak, gerçekçi bir tutum içinde olduğu anlaşılır. Perspektif uygulayışı, doğa izlenimciliği, renklerin ahenkli ve serbest kullanımı Rönesans resim sanatı özelliklerini taşır. Eserleri, Kandilli Metamorfosis Taksim Panayia, Tarlabası Kostantinos ve Eleni Kiliselerinde yer alır (Şarlak, 2001).

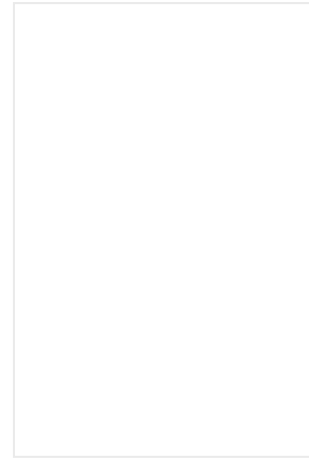
-Pappas Petros: 1906 Kadıköy doğumlu olan ikonograf, 1978 yılında Atina'da ölmüştür. Resim eğitimi almayan Pappas dinsel resimlere ilgi duyarak ikona üretmiştir. (Pappas, 1986) Çalışmalarındaki sembolizm onun Bizans geleneğine bağlılığını ispatlamaktadır. Tasvirlerinde kullandığı teknik özellikler, hacimsellik, renk tonlamaları ve yüz ifadeleri onaltıncı yüzyıl Girit okuluyla bağdaşır (Şarlak, 2001) (Şekil 5). Eserleri Taksim Ayia Triada ve Kadıköy Ayia Triada Kiliselerinde saptanmıştır.

Şekil 5. Petros Pappas Ayios Petros ve Paulos İkonası. Kadıköy, Ayia Triada Kilisesi.

-Petridou Olga: İkonograf Petridou 1898 yılında Tekirdağ'da doğmuş, 1980 yılında İstanbul'da ölmüştür. Güzel Sanatlar Akademisinde eğitim

almış olan Petridou, Levy ve Hikmet Onat'ın yanında çalışmıştır (Pappas, 1986). İtalya ve İsviçre'de çalışmalarına devam eden ressamın bir çok kilisede eserlerine rastlamakla birlikte Samatya, Kumkapı ve Aksaray'daki kiliselerde daha çok yoğunlaştığı anlaşılır. İkonografin ürettiği ikonalarındaki üslup özellikleri ele alındığında Bizans'a bağlılığı dikkati çeker. Bazı eserlerinde kullandığı altın fon bu eğilimini vurgular. Petridou'nun bu eğilimi dışına çıkarak bazen Girit okulundan etkilendiği anlaşılır. Bunun yanısıra bazı çalışmalarında doğu ve batı sentezini kullandığı bir gerçektir (Şekil 6).

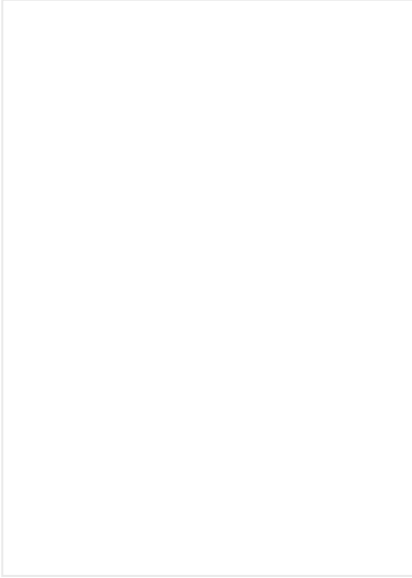
Şekil 6. Olga Petridou, Ioannis Prodromos İkonası. Yenikapı, Ayios Teodoros Kilisesi.

-Psiahas: 1897 yılında İstanbul'da doğan sanatçı, 1965 yılında Atina'ya yerleşmiş, Athos dağında ikonografi konusunda eğitim almış, 1981 yılında Atina'da ölmüştür (Pappas, 1986). Yapıtlarında yer alan Bizans sembolizminin baskın oluşu Bizans geleneğini koruyabilme çabasını yansıtır (Şarlak, 2001). Sanatçının, Yedikule Kostantinos ve Eleni, Samatya Ayios Georgios Kiparissas, Dolapdere Evangelistria Kiliselerinde eserleri bulunmaktadır.

-Simalaridou Aigli: İkonograf 1911 yılında İstanbul'da doğmuş, 1980 yılında Atina'ya yerleşmiştir. Güzel Sanatlar Akademisinde eğitim alan Simalaridou'nun, Nazmi Ziya ve İbrahim Çallı'dan ders aldığı bilinmektedir. Sanatçı yurtdışındaki bir çok sergiye katılmıştır (Pappas, 1986). İkonograf Simalaridou'nun

tabiat gerçekçiliğinden uzak, figürlerinde kullandığı ince ve uzun vücut hatları, asalet ifade eden duruş, Bizans devri özelliklidir (Şarlak, 2001). Eserleri Belgradkapı Panayia ile Aksaray Ayios Theodoros Kiliselerinde yer alır.

-Theophanou: Sanatçının ürettiği ikonalar üzerinde yer alan 1803- 1820 tarihlerinden sanatçının etkin olan üretim yılları, ve buna bağlı olarak 1760?- 1830? yılları arasında yaşamış olduğu anlaşılır. İkonalarında yapılan inceleme sonucu sanatçının Bizans, Barok ve Klasik öğeleri birarada kullanarak sentez oluşturduğu gözlenir (Şarlak, 2001) (Şekil 7). İkonografin çalışma bölgesinin, Samatya ve Balat bölgesi olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 7. Theophanou, Baş Rahip İsa İkonası.
Samatya, Analipsis Kilisesi.

-Zografou Apostolos: İkonograf Zografou 1875-1950 yılları arasında yaşamıştır. Heybeliada'da bulunan sanatçı, babası Stavros Zografos'un yanında ikonografi eğitimi almıştır (Pappas, 1986). İkona sanatçısı Zografou'nun tasvirlerinde gözlemlenen Bizans ve erken Rönesans etkileri eklektik yapıda ikona ürettiğini kanıtlamaktadır (Şarlak, 2001). Sanatçının İstanbul'un çeşitli kiliselerinde eserleri bulunur. Heybeliada Ayios Nikolaos, Burgaz İoannes Prodromos, Kadıköy Ayia Efimia Kilisesi eserlerinin bulunduğu kiliseler olarak tespit edilmiştir.

Değerlendirme ve sonuç

Fener Rum Ortodoks Patrikhanesine bağlı İstanbul kiliselerinde Post-Bizans ikonalarını üreten ressamların çalışmalarında dört farklı üslubun etkin olduğu tespit edilmiştir. Buna bağlı olarak ikonalarda gözlenen sanatsal etkisi ve davranışlar aşağıda belirtildiği gibidir:

- Bizans etkisi
- Rönesans etkisi
- Girit ve Rus etkisi
- Eklektik davranış

Bizans geleneğine bağlı ikona ressamlarında görülen ortak tutum, tasvirlerin sembolizm çerçevesinde ifade edilmesidir. Sembolizmi vurgulayan gerçekçilikten uzaklaşma tutumunun dışında, aynı eğilim gözlerin tek noktaya odaklanarak, bakışların sabit olmasıyla yinelenir. Kaşlar birbirine yakın ve yay şeklindedir. Geleneksel 'asil duruş ' dikkati çeker. Eller ve ellerdeki hareketlilik tabiat gerçekçiliğinden uzak ince ve uzundur. Giysi detaylarında yer alan kıvrımların düşüşü gerçekçilikten uzak resmedilir. Işık- gölge oyunlarının verilmesi keskin çizgilerle vurgulanır. Gerçekleştirilen araştırmada Bizans geleneğini ikonalara taşıyan üslubun sıkça tekrarlandığı dikkati çeker. Bu ikonaların çoğu imzasız olduğundan dolayı ressamları saptanamamaktadır. İmzalıdan saptanabilen ikonograflardan Pappas Petros, İeromonahos Filippus ve Psiahas Post-Bizans ikonalarına Bizans geleneğini taşımışlardır.

Rönesans etkilerinin görüldüğü ikonalarda ortak özellik doğa izlenimciliği, perspektif ve ifade yoğunluğudur. Girit okulu ve Ege adalarındaki merkezlerde Bizans geleneğinden koparak Batı resim sanatı özelliklerini taşıyan ikonalar ürettiği bilinmekle beraber, İstanbul'da bu özellikleri yineleyen bir çok ikona ressamı saptanmıştır. Rönesans etkisinde kalarak ikona üreten ressamlar Maglis Sakelarios, Nikolaos Kesanlis, Agrafiotis Yeoryios, Andreadis, Basmatzidis, Bizantinon, İoanidis, Neofitos Ayioritis, Nikolaidis Filippus ve Papadopoulos Viziinos'tur.

İstanbul Rum Kiliselerinde Girit ve Rusya'da yer alan okulların etkisinde kalarak ikona üreten ressamlar saptanmıştır. Bu ressamlardan bazılarının bahsi geçen okullardan doğrudan gelip İstanbul'da çalıştıkları düşünülmektedir. Örneğin İkonograf Georgios Girit'ten, Severyan Krakovsky ise Rusya'dan gelerek ikona üretmişlerdir. Bahsi geçen ressamlar dışında Fotiadou Kostantinou ve Kovvas İrinahos özellikle tasvirlerinde görülen ince uzun detaylarla Andrei Rublev ve Denis gibi ünlü Rus ressamlarının etkisinde kaldıkları görülür. Yine İstanbul'daki Post-Bizans ikonalarını üreten ressamlardan Olga Petridou ve Simalaridou Aigli'nin Girit okulu ressamlarını kopya ettikleri saptanmıştır.

Belirtilen kategoriler dışında ikonalarda eklektik davranışlar dikkati çeker. Bizans, Klasik, Rönesans, Barok gibi birden fazla üslubun kullanıldığı eserlerin üretildiği saptanmıştır. Eklektik yapıda ikona üreten ressamlar Theophanou, Andoniou Kostantinou İerosomilitou, Desipris Frangiskos, Dimarhopoulos Kostantinos, Frangopoulos kardeşler, Kavsareos, Zografou Apostolos'tur.

Bir diğer saptama ise Olga Petridou, Simalaridou Aigli ve Ksanthopoulos adlı ikona ressamlarının salt bir kategoriye bağlı kalmayarak, yukarıda belirtilen kategorilerin tümünü farklı ikonalarında kullanarak eser ürettikleridir.

Araştırmada sözü edilen Bizans etkisi, Rönesans etkisi, Girit ve Rus etkisi ile eklektik davranış içeren kategorilerin tespitiyle birlikte fotoğrafı çekilen, boyutları alınan, teknik ve üslup açısından değerlendirilen 2270 eser ele alındığında dikkati çeken nokta, dört ayrı kategorinin içinde en çok uygulanan Bizans

etkisi ve eklektik davranışlar sergileyen kategorilerin olduğu gerçeğidir.

Kaynaklar

- Chatzidakis, M., (1956). *Meta Byzantines Tihografies Stin Zakynthos*, Athens.
- Chatzidakis, M., (1976). *Etudes Byzantine sur la Peinture Post- Byzantine*, Vatiorum Reprints, London.
- Grabar, A., (1953). *La Peinture Byzantine*, Geneve.
- Kondoğlou, F., (1993). *Ekfrasisi Tis Orthodoxou İkonografias*, Astir, Athens.
- Ksingopoulos, A., (1936). *Mousio Benaki*, Katagolos Ton İkonon, Athens.
- Ksingopoulos, A., (1964). *Byzantine Art*, Deltion Hristianikis Arheoloyias, Athens.
- Minns, E. H. ve Kondakov, N. P., (1927). *The Russian İcons*, Oxford University Press, London
- Mylona, Z. A., (1999). *Holy Passion Sacred İmages*, Archeological Receipt Funds, Athens.
- Ouspensky, L., (1992). *Theology of the Icon (I)*, St.Vladimir's Press, New York.
- Pallas, D. I., (1975). *Peri Tis Zografikis is Tin Kostantinoupolin ke Tin Thessalonikin Meta Tin Alosin*, Apollo Editions, Athens.
- Pappas, A., (1989). *Polites Zografike Agiographoi*, Domos, Athens.
- Peltikoğlu, B. I., (1965). *Peri Tis Apagorepseos ton İkonon İs Tin Palean Diathikin ke tis Erminias aftis*, Eklisiastika, Nikaia.
- Popova, O., (1996). *Smirnova, E., ve Cortesi, P., Les İcones*, Editions Solar, Paris.
- Rice, D. ve Rice, T., (1974). *İcos and Their Datings*, Thames and Hudson, London.
- Siotou, M., (1994). *İstoria ke Theologikis ton İeron İkonon*, Apostolikin Diakonia, Athens.
- Şarlak, E., (2001). *Post-Bizans Dönemi İstanbul Kiliselerinde Duvardan Bağımsız İkonalar*, Doktora Tezi, İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tanilli, S. (1999). *Uygurluk Tarihi*, Adam Yayınları, İstanbul.
- Vocotopoulos P. L., (1990). *İ İkonos Tis Kerkiras*, Athens.